

sprešnenie pojmu dynamickej jednoducho-
sti treba maximálne presne vymedziť tesne
s ňou spätý pojem hypotéz ad hoc. Autor
vymedzuje zásady takéhoto vymedzenia,
uvádza napr., že zmysel pojmu hypotézy
ad hoc závisí od zmyslu termínu možnosť
nezávislého overenia. „Jednoduchý“ bude
taký výskumný program (alebo teória),
ktorý sa pri svojom rozvíjaní vyhýba
hypotézam ad hoc. Vtedy bude jedno-
duchosť testovať istú teóriu z hľadiska
jej „životaschopnosti“ a z hľadiska per-
spektív jej ďalšieho rozvoja v podmienkach
rozširujúcej sa empirickej situácie a kon-
kurencie iných teórií v danej oblasti
poznania.

A. A. Pečenkin podáva výklad
funkcií vedeckej teórie. Skúma najmä jej
predikčnú, deskriptívnu a explanačnú funk-
ciu. Ďalej sa zaoberá konfrontáciou funk-
cií vedeckej teórie v týchto rovinách:
časovej orientácie skúmaných procedúr,
prvkov teoretických poznatkov, realizujú-
cich niektorú funkciu, a celostných vlast-
ností teórie. V záverečnej časti štúdie
autor stručne rozoberá problém fungo-
vania teórie v evolúcii vedeckého pozna-
nia.

A. N. Jelsukov vo svojej podnetnej
štúdií o problematike vysvetľovania v
sociálno-historických prácach vychádza z
princiálnej ideovej a metodologickej vý-
znamnosti diskusie marxistov so scientis-
tickým riešením (Hempel, Popper, Nae-
gel) tohto problému. Podrobnejšie rozoberá
marxistické, dialekticko-materialistické rie-
šenie tejto otázky, osobitne základné dru-
hy kauzálneho vysvetlenia. Táto otázka
je v historických prácach zložitá, lebo
historické vysvetlenia sa formulujú pro-
striedkami bežného jazyka a už preto
ťažko možno vymedziť ich logickú štruk-
túru.

V historických prácach má vysvetlenie
komplexnú povahu a je zložitým konglo-
merátom rôznych druhov vysvetľovania
a rôznych spôsobov jeho výstavby.

Monografia je ako celok napísaná na
vynikajúcej teoretickej úrovni, jednotlivé
príspevky obsahujú nielen významné pod-
nety pre ďalšie rozvíjanie marxisticko-
leninských riešení zásadnej problematiky
filozofie a metodológie vedy a logiky
vedy, ale aj mnoho významných teoretic-
kých záverov.

Raisa Kopsová

PRÍSPEVOK K POCHOPENIU POZNÁVACIEHO PROCESU

V. A. Lektorskij, *Problém subjektu a objektu v buržoáznej filozofii*

Nakladateľstvo Pravda vydalo v edícii
Filozofické aktuality prácu sovietskeho
filozofa V. A. Lektorského *Problém sub-
jektu a objektu v buržoáznej filozofii*
(Bratislava 1972).

Sledujúc filozofický motív gnozeolo-
gického vzťahu medzi subjektom a objek-
tom v predmarxistickej a nemarxistickej
filozofii Lektorskij ukazuje, ako dávnu
filozofickú tému, počnúc Kantom formu-
lovanú v podobe problému vzťahu *S* a *O*,
spracúva dialektický materializmus. Je to
namáhavý pokus, ktorý vyžaduje hltné a
obratné formulácie schopné zachytiť
dialektické súvislosti medzi komponentmi

poznávacieho procesu nielen v ňom sa-
mom, ale aj vzťahy gnozeologického sub-
jektu, poznávacieho vzťahu, objektu a po-
znania ako výsledku poznávacej činnosti
subjektu k ostatným zložkám ľudského vzta-
hovania k svetu. Pochopiteľne, taká roz-
siahla téma nemohla byť rozpracovaná
na malom priestore (práca má 160 strán)
do posledných dôsledkov.

Lektorskij vychádza z tézy, že zdôvod-
nenie dialektikomaterialistického stanovis-
ka k určitému filozofickému problému sa
nemôže odohrávať v ignorácii iných, súčas-
ných či predchádzajúcich filozofických for-
mulácií tohto problému, ale naopak, v prin-

cipiálnom kritickom vyrovnávaní sa s nimi.

Prvú časť práce venoval predmarxistickej filozofii. Svojráznosť nastolenia problému poznávacieho procesu u starogréckych filozofov tkvie podľa Lektorského v tematizácii jednak vzťahu *S* a *O* ako vzťahu medzi bytím a nebytím, jednak principiálnej jednoty, totožnosti *S* a *O* (s. 19). Akési tušenie aktivity subjektu autor vidí iba v učení o výronoch, ktoré sa vyčleňujú z vnímajúceho orgánu a stretávajú sa s tými, ktoré prichádzajú zvonku (s. 16). Kým stredoveká filozofia v podstate len spresňuje a formalizuje názory na vzťah *S* a *O*, vytvorené v staroveku (s. 22), objavuje sa nový prístup k problematike až vo filozofii 17. a 18. stor., ktorá problém *S* a *O* interpretovala psychofyzicky. Podobne ako v antickej filozofii, aj tu uniká aktívny charakter subjektu. Okrem Leibniza, u ktorého sa objavujú domnienky o tvorivej úlohe subjektu, možno chápanie vzťahu *S* a *O* v tomto období nazvať „nazeravým“ tak v materialistickom, ako aj v idealistickom prúde (s. 31–33). Prelom v ponímaní komponentov procesu poznania nastal vo filozofii nemeckého klasického idealizmu. Kant, ktorý si osvojil Leibnizove náznaky pochopiť aktívny charakter subjektu, otvoril po prvý raz v dejinách filozofie možnosť dialekticky pochopiť vzťah medzi *S* a *O*. V tejto súvislosti Lektorskij vyzdvihuje predovšetkým dve dištinkcie: 1. Rozlíšenie medzi pojmom objektu a pojmom objektívnej reality, nezávislej od subjektu. Marxistická filozofia po kritike agnostických konzekvencií, ktoré z tejto dištinkcie vyvodil Kant, ukazuje, že „objekt je práve tá časť objektívnej reality, ktorá reálne vstúpila do praktického a poznávacieho vzájomného pôsobenia so subjektom a ktorú subjekt môže vyčleniť zo skutočnosti preto, lebo v danom štádiu vývinu poznania ovláda také formy predmetnej a poznávacej činnosti, ktoré odrážajú základné charakteristiky daného objektu“ (s. 34–35). 2. Dištinkcia pred-

stavuje rozlíšenie empirického a transcendentálneho subjektu; je nábehom k rozlíšeniu psychologického a gnozeologického subjektu, spájajúceho v jedno všetky individuálne subjekty a jestvujúceho ako základ ich činnosti. Kant však uviazol v idealizme „tým, že metafyzicky postavil do protikladu subjekt a objekt“ (s. 40). K dialektickému pochopeniu vzťahov medzi všetkými komponentmi poznávacieho procesu dospel až Hegel. Dynamizuje Kantovo poňatie subjektu, tematizuje „samovývin subjektu, ktorý sa prejavuje predovšetkým vo vývine foriem praktickej i poznávacej činnosti ľudskej spoločnosti“. Subjekt začína chápať „ako konkrétny systém činností“ (s. 45), v ktorom sa realizuje idealisticky pochopená jednota poznávacej a praktickej aktivity: „Nie poznanie je odvodené od foriem reálnej, predmetnej činnosti spoločenského subjektu, ale naopak, praktická činnosť je formou prejavu poznávacej činnosti absolútne“ (s. 48). Po kritike Heglovho idealizmu, ku ktorej ucelenejší pozitívny pendant autor vyložil v tretej časti knihy, prechádza ku kritike súčasnej nemarkistickej filozofie. Zaujíma kritický postoj najprv ku koncepciám „danosti“ nadväzujúcim na niekdajšie common sense — teórie. Tieto koncepcie rozdeľuje do dvoch skupín: racionalistické (Brentano, Meinong, Husserl) a empirické (Mach, neorealizmus, logický pozitivizmus, analytická filozofia a operacionalizmus). Obidvom je podľa autora spoločné nehistorické a nedialektické chápanie obsahu empirického poznania. Súbežne s kritikou empirických koncepcií „danosti“ ako absolútne bezprostredného faktu ukazuje, že obsah empirického poznania je „svojráznou syntézou“ dvoch druhov interpretácií, interpretácie pojmov vedeckej teórie „zdola“, na základe „zdravého rozumu“, a „zhora“, začlenením empirickej základne teoretického vedeckého poznania do rámca určitej vedeckej teórie v priebehu historického vývinu vedy (s. 78). Opiera sa pritom o rozlíšenie bezprostredného poznania na absolútne (pocit ako

zdroj každého poznania a bezprostredné spojenie *S* a *O*, v skrytej podobe obsahujúce všetky potenciálne poznatky o objekte) a relatívne (v prísnom zmysle slova síce sprostredkované jazykom, existujúcimi kategóriami poznania atď., no z hľadiska danej vedy bezprostredné; s. 67). Lektorskému sa tak otvára možnosť dialekticko-materialistickej interpretácie obsahu empirického poznania, spočívajúcej na dôkaze determinácie tohto obsahu úrovňou vývinu vedy a spoločenskovo-výrobnej praktickej činnosti.

Bez toho, že by autor zaujímal apriórne odmietavý postoj k špeciálnovedeckému rozboru procesu poznania, odmieta obmedziť sa iba naň. Na príkladoch formulácie problému poznania v rámci súčasnej nemarxistickej filozofie ukazuje, že východiská z logických protirečení, do ktorých sa dostávajú zabsolútnené špeciálnovedecké prístupy, ponúka filozofické, najmä dialektickomaterialistické postavenie otázky. Dokazuje to rozborom kritéria invariantnosti ako princípu poznania, ktorý sa nikdy neuplatňuje izolovane, ako sa domnievajú mnohí interpreti súčasnej vedy, ale v interakcii s princípom príčinnosti, s princípom prechodu od javu k podstate atď. Ďalej autor kritizuje fyzikalizmus tvarovej psychológie pri jej výklade vzťahu *S* a *O*, Piagetovo neadekvátne analogizovanie medzi rovnováhou v mechanickom systéme a v štruktúre intelektuálnych operácií, Machovu subjektivistickú interpretáciu princípu jednoduchosti a Russellovu i Wittgensteinovu teóriu vonkajšej zhody medzi poznáním a objektom, využívajúcu pojmy množina, izomorfizmus a ďalšie matematické pojmy. Táto teória vedie k téze, že jazyk a svet sú izomorfne. Na tejto Lektorského kritike je cenné to, že zasvätenou analýzou rozličných prírodovedeckých interpretácií vzťahu medzi poznáním a objektom poznania ukazuje mozaikovitú výsledkov špeciálnovedeckých postupov a deformujúcu priamočiarosť ich zamerania, ktoré samy osebe nedovoľujú pochopiť protirečivú jednotu procesu poznania, čiže

sprostredkovanie a napätie medzi jednotlivými komponentmi, ktorými sa vyznačuje štruktúra poznávacieho procesu. Pohybové štruktúry poznávacieho procesu, vzájomný pomer jeho súčastí a ich bytostný ráz umožňuje tematizovať, ale aj uspokojivo vysvetliť až marxistická filozofia. Bez nej zostáva prístup k reálnemu objektu nepochopiteľný.

Lektorskij vychádza z marxistického poňatia odvodenosti poznávacieho vzťahu od predmetnopraktického vzťahu subjektu k objektu. Epistemologický problém z tohto hľadiska nemožno riešiť bez rozboru foriem činnosti *S* s *O*, ako je pretváranie objektu za účelom uspokojenia materiálnych potrieb spoločnosti, umelecké osvojovanie si skutočnosti atď. Lektorskij tak súhlasí s názorom, že nestačí jednoducho uznávať primát bytia praxe pred poznávaním, ale treba rozobrať svojráznosť, podstatu tohto bytia, špecifické štruktúry jednotlivých spôsobov ľudského vzťahovania sa k svetu. V rámci tejto analýzy sa potom ukáže, že subjekt sa *stáva* subjektom poznania, že ním nie je a priori. V polemike s transcendentalistickými koncepciami ukazuje, že „štruktúra gnozeologického subjektu“ (s. 148) spoluvytvára spôsob bytia spoločenského individua. Nemožno ju absolutizovať a hypostazovať v jej odtrhnutosti, pretože spôsobom existencie gnozeologického subjektu je individuálny subjekt „ako prvok sociálneho systému“ (s. 127). Podobne aj vzťah gnozeologického subjektu k poznávanému objektu poníma ako komponent oveľa komplikovanejšieho vzťahu spoločenského subjektu a spoločenského objektu. Tento postoj zabezpečuje možnosť prehĺbiť analýzu v smere nevyhnutných vonkajších súvislostí štruktúry gnozeologického subjektu, bez ktorých si nemožno predstaviť rozbor genetických a dynamických stránok jeho štruktúry. V tomto kontexte Lektorskij vysoko hodnotí výsledky experimentálnych prác psychológa H. Wallona a P. J. Galperina, vychádzajúcich z predpokladu prvej sociálnej podmienenosti subjektu.

„... objekt, ktorý určuje obsah činnosti, si neosvojuje izolovaný jednotlivec, vytrhnutý zo sociálnej súvislosti a vystupujúci ako prírodný objekt, ako akýsi »gnoseologický Robinson«, ale je daný každému individuú v tých formách poznávacej činnosti (štruktúra jazyka, logické kategórie, nahromadené poznatky atd.), ktoré vytvorilo ľudstvo v procese historického vývinu poznania” (s. 140).

Pokúsil som sa naznačiť niektoré súvislosti poznávacieho procesu, ktoré rozoberá V. A. Lektorskij. Lektorského príspevok k tejto problematike je cenný tým, že sa mu podarilo z dialektických a materialistických pozícií sviežim spôsobom prehĺbiť formuláciu jedného z ústredných filozofických problémov.

Jozef Piaček

FILOZOFIA A JAZYK

M. S. Kozlova, *Filozofia i jazyk*

Na horizonte súčasnej buržoáznej filozofie v anglosaských krajinách sa v posledných rokoch výrazne vyníma široký prúd analytickej filozofie, pozostávajúci z mnohých, často dosť odlišných filozofických škôl. V Anglicku, krajine úcty k tradíciám, súčasná lingvistická filozofia neprekračuje rámec daný filozofii takými osobnosťami dejín filozofie, ako sú D. Hume, G. Moore, B. Russell a L. Wittgenstein. Predstavitelia tzv. „Oxfordskej školy” lingvistickej analýzy zasadli na stolec uprázdnený po logikom pozitívizme panujúcim tu dlhé roky.

Na stránkach odborných filozofických časopisov u nás sa len veľmi zriedka objavujú informácie o tomto modernom prúde súčasnej buržoáznej filozofie. Súčasná kritika týchto prúdov v západnej filozofii siaha v najlepšom prípade k Wittgensteinovmu *The Tractatus Logicko-Philosophicus*, akoby ani nebol napísal *Philosophical Investigations*, ktoré sú východiskom spomínaných prúdov filozofickej analýzy prirodzeného jazyka. Skutočná marxistická kritika týchto škôl sa u nás doteraz neuskutočnila. Celkom iná je však situácia v Sovietskom zväze, kde vyšlo niekoľko monografií venovaných rozboru a marxistickej kritike súčasných prúdov analytickej filozofie. Gruzínsky filozof A. F. Begiašvili zasvätil niekoľko rokov práce výskumu uvedeného smeru

vo filozofii a výsledkom sú dve knihy. Predovšetkým *Sovremennaja anglijskaja lingvističeskaja filosofija* (Tbilisi 1965) a *Metod analiza v sovremennoj buržoaznoj filosofii* (Tbilisi 1960). Obidve knihy predstavujú erudovaný výklad problémov lingvistickej filozofie. G. A. Zajčenko sa venuje rovnakej problematike v knihe *K voprosu o kritike sovremennoho anglijskogo pozitivizma* (Charkov 1971). Vynikajúci výklad východísk a hlavných myšlienok lingvistickej filozofie Oxfordskej školy obsahuje kniha E. Gellnera *Slova i veščii*, Moskva 1962 (preklad z angličtiny) s úvodom B. Rusella. Uvedené publikácie umožňujú dostatočnú orientáciu v histórii a v súčasnej situácii lingvistickej filozofie.

Zmyslom tejto recenzie je však poukázať na poslednú knihu venovanú marxistickej kritike analytickej filozofie, nedávno vydanú v Sovietskom zväze. Kniha M. S. Kozlovovej *Filosofija i jazyk* (Moskva 1972) s podtitulom *Kritičeskij analiz nekotorych tendencij evolucii pozitivizma XX veka* je zo všetkých sovietskych kníh o analytickej filozofii najfundovanejším pohľadom do uvedenej problematiky. Táto leningradská filozofka s hlbokým zmyslom pre kritickú analýzu rozoberá podstatu tohto moderného (či „módneho”, ako ho charakterizuje B. Russell) filozofického prúdu.

Kniha M. S. Kozlovovej *Filosofija a jazyk* obsahuje analýzu pozitívizmu 20.